

струментарія являється робота з аутентичними текстами. В статтю розглянуті етапи роботи з аутентичними текстами, широкими можливостями для розвитку когнітивної компетенції володіє послетекстовий етап роботи.

Дальніше розвиток нашої роботи ми бачимо в дослідженні та детальному описанні всього методического інструментарія в рамках комунікативно-когнітивного підходу к вивченню російського/українського мови як іноземного.

Література:

1. Богин Г. И. Модель мовової особистості в її відношенні к різноманітності текстів: АДД / Г. И. Богин. – Л., 1984.
2. Жеглова О. А. Формування мовової особистості студентів вузу в умовах гуманітаризації вищої освіти [Текст] / О. А. Жеглова // Молодий вчений. – 2011. – № 6. – Т. 2. – С. 148–150. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.moluch.ru/archive/29/3335/>
3. Караулов Ю. Н. Російська мова і мовна особистість / Юрій Николаєвич Караулов – М. : Наука, 1987. – 264 с.
4. Киян О. Н. Аутентичність як методическа категорія в навчанні іноземної мови [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.isuct.ru/konf/antropos/section/4/KIYAN.htm>
5. Лебединський С. И. Методика викладання російської мови як іноземної. Учебне посібник / С. И. Лебединський, Л. Ф. Гербик – Мн., 2011. – 309 с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.bsu.by/Cache/pdf/365803.pdf>
6. Мильруд Р. П. Компетентність в вивченні мови / Р. П. Мильруд // Іноземні мови в школі. – 2004. – № 7. – С. 30–36.
7. Хасанбаєва Д. Х. Когнітивні механізми формування мотивації мовних дій на іноземній мові : монографія / Д. Х. Хасанбаєва. – Новосибірськ : СГГА, 2011. – 100 с.
8. Шатова Е. Г. Урок російської мови в сучасній школі / Євгенія Григорівна Шатова. – [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.k2x2.info/jazykoznanie/urok_russkogo_jazyka_v_sovremennoj_shkole/index.php

УДК 37.046.16 : 37.047

О. М. Барно,

Переяслав-Хмельницький педагогічний університет, м. Переяслав-Хмельницький

З ДОСВІДУ ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Сучасна система вищої освіти потребує змін в своїй організації з метою підвищення якості освіти. З цього приводу було проведено ряд досліджень, в результаті яких виявилось що найбільш ефективною є кредитно-модульна система навчання, яка є основою для модульно-рейтингової системи.

В основі модульно-рейтингової системи навчання та оцінювання лежить поділ матеріалу, що викладається, на так звані блоки модулів, які є рівними або пропорційними за своїм розміром. В межах кожного блоку використовується рейтингова система оцінювання, що є прекрасним стимулюючим фактором.

Модульно-рейтингова система навчання висуває певні вимоги до розробки критеріїв оцінювання знань, умінь і навичок студентів на кожному рівні навчання, орієнтуючи їх у складній системі організації навчально-виховного процесу і стимулюючи професійний розвиток.

Ключові слова: диференціюючі оцінки, модульно-рейтингова система, саморозвиваюча система, контроль, механізм виявлення, аудіювання.

EXPERIENCE OF TEACHING OF FOREIGN LANGUAGES

The modern system of higher education needs the changes in the organization with the purpose of upgrading education. On that score was conducted row of researches, which it appeared as a result of, that-the credit-module departmental teaching which is a basis for the module-rating system is the most effective.

In the basis of the module-rating departmental teaching and evaluation the division of material lies on the so-called blocks modules which are even or proportional on the size. Within the limits of every block the rating system of evaluation is used, that is a wonderful stimulant factor.

The module-rating system pulls out the definite requirements to development of criteria of evaluation of knowledge, abilities and skills of students at every level of teaching, orienting them in the system of organization of this process and stimulating professional development.

Keywords: differentiating evaluation module-rating system, control, detection engine, listening.

ИЗ ОПЫТА ОРГАНИЗАЦИИ СИСТЕМЫ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Современная система высшего образования нуждается в изменениях в своей организации с целью повышения качества образования. На этот счет было проведено ряд исследований, в результате которых оказалось, что наиболее эффективной является кредитно-модульная система обучения, которая является основой для модульно-рейтинговой системы.

В основе модульно-рейтинговой системы обучения и оценивания лежит деление материала на так называемые блоки модулей, которые являются равными или пропорциональными по своему размеру. В пределах каждого блока используется рейтинговая система оценивания, что является прекрасным стимулирующим фактором.

Модульно-рейтинговая система выдвигает определенные требования к разработке критериев оценивания знаний, умений и навыков студентов на каждом уровне обучения, ориентируя их в сложной системе организации учебно-воспитательного процесса и стимулируя профессиональное развитие.

Ключевые слова: дифференцирующие оценки, модульно-рейтинговая система, саморазвивающаяся система, контроль, механизм выявления, аудирование.

Приєднання України до Болонської декларації прискорило процес інтеграції вітчизняної системи вищої освіти до загальноєвропейських вимог. Формування Європейського простору вищої освіти як передумови до широкого обміну на ринку праці та освітніх послуг, зміцнення інтелектуального та культурного потенціалу України стимулювала запровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу на I курсі в ГДПШМ в 2009-20015 н. р.

Положення нової системи були розроблені з урахуванням основних вимог Європейської кредитно-модульної системи і передбачають її поступовий розвиток зі збереженням кращих надбань та традицій викладання іноземних мов у навчальному закладі.

Згідно з системою студенти I курсу засвоювали зміст навчального матеріалу в межах семестру логічно завершеними частинами-модулями. Для психолого-педагогічного забезпечення модульної системи були складені Модульні навчальні програми і модульне планування вивчення дисципліни «Практичний курс англійської мови». В Межах одного семестру

студенти вивчають чотири-п'ять змістових модулів, тобто один заліковий модуль за семестр, відповідно вісім-десять змістових модулів за навчальний рік і два залікових модулі.

В межах кожного змістового модуля студент виконує різні види навчальної роботи, але оцінюється шість основних аспектів. Ці аспекти були визначені відповідно до вимог щодо підготовки фахівців з іноземної мови, тобто за національними галузевими стандартами вищої освіти, які отримали назву «контрольні точки». Таким чином, у кожному змістовому модулі було визначено шість контрольних точок. Перша - читання. Вільне та правильне у звуковому та інтонаційному відношенні читання вголос підготовленого тексту; друга – переказ змісту прочитаного тексту, використовуючи такі розмовні форми, як: опис або розповідь; третя – аудіювання. Нормативно, чітко артикульованою мовою середнього темпу прочитати напам'ять представлену інформацію в таких типах текстів, як: короткі оповідання чи діалоги в пред'явленні носіїв мови. Четверте – письмове мовлення. Вміти написати такі види текстів, як: особисті листи (запрошення, листи-подяки, пояснення), короткі записки; прості інструкції; короткі біографії. П'ята – контроль граматичного матеріалу, як-от: виконання граматичних диктантів або тестів; обговорення теоретичного матеріалу з теми. Шоста - говоріння. Вміти робити короткі підсумкові повідомлення, використовуючи основний лексико-граматичний матеріал з теми з елементами роздумів.

Послідовність і вибір контрольних точок надає студенту можливість наприкінці курсу навчання володіти достатнім лексичним запасом для здійснення звичайних трансакцій у межах тематики ситуативного спілкування іноземною мовою, пов'язаними з формуванням соціокультурної компетенції, як-от повсякденне життя, умови життя; міжособистісні стосунки; норми поведінки, здатність використовувати різні стратегії для контакту з представниками інших культур.

Оцінювання кожної контрольної точки здійснюється відповідною кількістю балів. Наприклад: усна відповідь – від 55 балів – до 100; відповідно за п'ятибальною шкалою: 55 балів – «незадовільно»; 60 балів – «трійка з мінусом»; 65 балів – «задовільно»; 70 балів – «трійка з плюсом»; 75 балів «четвірка з мінусом»; 80 балів – «четвірка»; 85 балів – «четвірка з плюсом»; 90 балів – «п'ятірка з мінусом»; 95 балів – «п'ятірка»; 100 балів – «п'ятірка з плюсом». Така система оцінювання усної відповіді надає можливість урахувати усі особливості відповіді студента. Кожен модуль завершується модульною контрольною роботою, спрямованою на закріплення знань та умінь студента певного лексичного та граматичного матеріалу. Частина контрольних робіт складена як тестові завдання (до десяти завдань у кожній роботі з максимальною кількістю балів – 100); або диктант (який оцінюється максимально в 30 балів) та лексико-граматичного перекладу речень (або міні-ситуацій) з рідної мови англійською з максимальною кількістю балів 70.

Сумарна оцінка за семестровий контроль визначається як середнє арифметичне від суми оцінок (з урахуванням вагового коефіцієнту кожного контрольного заходу) за контрольні точки та підсумкові контрольні роботи змістових модулів, підсумкової контрольної роботи залікового модулю. Семестровий контроль (екзамен) оцінюється за чотирибальною шкалою («відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно»), а залік – за двобальною шкалою («зараховано», «не зараховано») у національній шкалі та стобальною системою у школі ECTS.

Студент може отримати заохочувальний бал (5-20) за старанність, за своєчасність виконання обов'язкових завдань, або творче відношення до конкретних видів робіт: студентські письмові проекти, виготовлення наочності в рамках формування професійних умінь, тощо.

За результатами вивчення дисципліни протягом семестру студент може отримати максимальну кількість балів – 100.

Запровадження кредитно-модульної системи передбачає збільшення частки самостійної роботи студентів, але на I курсі таке збільшення має поступовий характер і на початку навчання навички самостійної роботи формуються у студентів під керівництвом викладача.

Аналізуючи перші результати експерименту, зазначимо, що введення кредитно-модульної системи оцінювання знань студентів, яка б відповідала європейській системі ECTS, хоч і викликала певні труднощі, стимулює навчальну, творчу активність студентів, спонукає на оновлення змісту навчання, на пошуки більш ефективних форм для забезпечення підготовки спеціалістів високої кваліфікації, прискорення адаптації фахівців до нових міжнародних умов. Реалізація цих умов неможлива без підвищення технічної забезпеченості навчального процесу; без приведення до стандартів ЄКТАС систем контролю та оцінювання знань студентів.

Однією з передумов входження України до єдиного Європейського та Світового освітнього простору є запровадження у систему вищої освіти Європейської кредитно-трансферної та акумулюючої системи, про це зазначав у своїй доповіді директор департаменту вищої освіти ЯЛ.Болюбаш.

Болонський процес, елементом якого є контроль і оцінка знань за кредитно-модульною системою, – це своєрідний рух освітніх національних систем до єдиних критеріїв і стандартів, які утверджуються в Європі. Головна його мета – консолідувати зусилля наукової та освітньої громадськості й урядів для істотного підвищення конкурентоспроможності європейської вищої освіти і науки у світовому вимірі у соціальних перетвореннях

В світлі завдань поставлених міністерством освіти та науки та Європейським співтовариством, перед освітянами країни постало завдання перебудови організації навчально-виховного процесу.

Важливою умовою успішного впровадження модернізації освіти являється розробка ефективної практики оцінювання знань студентів, оскільки висока якість системи освіти передбачає таку організацію процесу навчання і виховання, яка забезпечує конкурентоздатність випускників вузів, створює передумови для досягнення ними достойного рівня життя. В останній час в літературі широко обговорюється нова форма контролю рейтинг і відповідно процедура його отримання – рейтингова система оцінки знань студентів.

З цього приводу перед освітянами постало завдання стандартизувати процедуру створення рейтингу. Аналіз показує, що найефективнішою в досягненні поставленої мети є модульна технологія навчання (МТН) з застосуванням рейтингової системи оцінки знань.

Потрібно зазначити, що питання запровадження модульно-рейтингової системи в освітній процес не є новим. Цим питанням займалися і займаються українські та зарубіжні педагоги. Таким чином, Є. Стадник пропонує свою систему впровадження кредиту до модуля в процес навчання. М. Берещук говорить про тестовий контроль та про рейтингову оцінку знань студентів, Л. Горбунова виділила компоненти рейтингу, що допомогло створити загальну схему для стимуляції та мотивації студентів.

У зв'язку з входженням України до Болонського пронесу актуальним стало питання впровадження модульно-рейтингової системи саме у цьому контексті. Так, Ю. Якименко стверджує, що «Кредитно-модульна система є важливою складовою інтеграції вищої школи України до загальноєвропейського освітнього процесу» [1, с. 52]. Ю. Рудавський, визначаючи пріоритети впровадження модульно-рейтингової системи, пише, що «...реалії та проблеми інтеграції вищої школи України в європейський освітній та науковий простір безпосередньо пов'язані з перебудовою форми української

національної освіти, а це значить, що варто користуватися всіма кращими здобутками європейської освіти, серед яких є і кредитно-модульна система» [2, с. 46].

Учбовий матеріал, включений в модуль, повинен бути настільки закінченим блоком інформації, щоб існувала можливість конструювання цілісної модульної програми з окремих модулів. При цьому модульна програма повинна забезпечувати засвоєння предмету відповідно до Державного освітнього стандарту, а також надавати можливість для більш високого рівня засвоєння учбового матеріалу. «Однією з ключових умов успішного процесу модернізації освіти є розробка ефективної практики оцінювання досягнень студентів, тому що висока якість системи освіти має на увазі таку якість організації процесу навчання та виховання, яка б забезпечила конкурентоздатність випускників вузів та дала можливість для досягнення ними нормального рівня життя» [3, с. 61].

Процес оцінювання знань студентів представляє собою систематичний контроль викладача над ефективністю навчальної діяльності студентів, тобто педагогічний контроль, під яким розуміють систему перевірки результатів навчання та виховання студентів.

Педагогічний контроль з вузі – це складова частина навчального процесу, засіб установа прямого та зворотного зв'язку між викладачем та студентом. Його завдання полягає в тому, щоб виявити рівень знань, умінь та навичок, який повинен відповідати державному освітньому стандарту з даної програми чи предмету.

Контроль є механізмом виявлення і оцінки результатів дії.

Навчальний рік в вузах складається з 2 семестрів, кожен з яких закінчується контрольними випробуваннями (кінцевий контроль). Форми проведення контролю можуть бути різними в залежності від мети, терміну проведення: екзамени, тестові роботи, колоквиуми тощо.

Багато педагогів відмічають, що часто всі форми проведення контролю не позбавлені суб'єктивізму. Можливі випадки завищення або заниження оцінок за власними симпатіями.

Як знайти вихід з цієї ситуації, коли, з одного боку, оцінювати необхідно, а з іншої – потрібна оптимальна форма реалізації цієї процедури. В останній час в спеціальній літературі обговорюється нова форма контролю – рейтинг і відповідно процедура його отримання – рейтингова система знань. Рейтинги у повсякденному житті використовуються досить часто. Успішність в житті одного породжує прагнення досягнути такого рівня і у інших. В країнах Західної Європи і США рейтинги вже півстоліття використовуються в навчальному процесі.

Багато педагогів відмічають прямий взаємозв'язок між успішністю американців та використанням рейтингової освіти при оцінці якості навчання.

С. Єршиков вказує, що «рейтингова система є результативною стратегією контролю знань за рахунок систематичної роботи над матеріалом, що збільшує об'єктивність кінцевої оцінки, та дає більш достовірну інформацію для моральної та матеріальної винагороди студентів» [4, с. 60]. Більше того, в останній час з'явилися публікації, в яких чітко говориться про те, що в вищій школі назріла необхідність використання не тільки стандартизованої системи показників якості, але і її оцінки, тобто кодифікованої процедури отримання цього показника, іншими словами» пропонується стандартизувати процедуру створення рейтингу.

«В процесі конструювання морфології рейтингу чи визначенні його складових (морфонів), варто урахувати той факт, що процес навчання є динамічним, і контроль необхідний для того, щоб керувати ним у напрямку заданої якості навчання» [5, с. 65].

За словами Л. Г. Горбунової, «...в морфології рейтингу варто ураховувати три компоненти -обов'язковий, додатковий та призовий, причому заповнення складовими елементами кожного компоненту повинне проходити у відповідності з професійною програмою навчання студентів за даним напрямком, і кожен вуз може включати власний набір елементів, чи морфонів» [6, с. 21]. Такий набір формується у відповідності з напрямком та специфікою вищого навчального закладу, а також за погодженням студентів, викладачів та керівництва вузу. Елементи додаткового та призового рейтингу допомагають рангувати студентів за деякими психологічними якостями, які завжди досить складно оцінити в метричних символах.

Приводом для вдосконалення та запровадження модульно-рейтингової системи стали наступні фактори:

- Невисокий рівень підготовки абітурієнтів;
- Низька пізнавальна активність студентів;
- Невисокі кінцеві знання студентів;
- Низька якість знань і якісна успішність.

Модульна технологія навчання на перше місце ставить студента перед необхідністю регулярної самостійної роботи протягом семестру. Регулярна, ритмічна робота над учбовим матеріалом є позитивною складовою навчально-пізнавальної діяльності студента.

Модульно-рейтингова система оцінювання та викладання полягає у розподіленні навчального матеріалу на рівні або пропорційні частини, або блоки, так звані модулі. Кожен з таких модулів є тематично об'єднаним, тобто до нього входять пов'язані між собою теми. Такий блок включає і контрольний елемент задля перевірки рівня і якості знань, отриманих протягом модулю. Модуль включає в себе ряд завдань, різних за складністю, виконання яких передбачає отримання певного балу, який є пропорційним складності завдання, що пропонується. Таким чином студент сам вибирає доступний для себе рівень.

Кожен рейтинг відповідає критерію «засвоєно.- не засвоєно», який визначається кількістю отриманих балів.

В межах загальної оцінки «засвоєно» за кількістю балів виділяється кілька рівнів, що відповідають оцінкам «задовільно», «добре», «відмінно» за чотирибальною шкалою оцінювання. Такий розподіл отриманих результатів проводиться на кінцевому етапі в кожному блоці, під час атестації або перед заліком чи екзаменом.

Викладання іноземної мови має свою специфіку. Вона полягає в першу чергу в тому, то основною метою є не репродуктивна, або евристична, а комунікативна. Володіння усною та письмовою формами спілкування іноземною мовою, розуміння її та говоріння нею можливе тільки тоді, в тому випадку, коли той, хто вивчає мову, в достатній мірі використовує її у своєму спілкуванні.

А отже, викладач має так спланувати навчальний процес, щоб активізація навчальної діяльності студентів була максимальною. Тобто кожен з студентів повинен виявити себе у різних видах мовленнєвої діяльності, в усному і письмовому мовленні, під час говоріння та аудіювання, використовуючи граматичні форми, зважаючи на правила та на норми фонетики, лексики, дериватології, морфології та синтаксису англійської мови.

Це неможливо здійснити без відповідної мотивації, яку і забезпечує модульно-рейтингова система оцінювання.

Весь матеріал розподілено за модулями (циклами чи блоками), які вміщують в себе ряд тем, розміщених у міру зростання складності.

Блоки розташовано за тим самим принципом – лінійно. Теми, що входять до модуля, пов'язані між собою, а заняття, метою якого є контроль знань, включає в себе завдання з усіх тем модуля. На кожне заняття, окрім комунікативної, виноситься ще й граматична та фонетична (на другому курсі дериваційна) теми. Окрім того, на кожне заняття виноситься 10-15 нових лексичних одиниць. Згідно з навчальним планом для спеціальності «Правознавство» на вивчення дисципліни виноситься 362 години, з яких 152 години випадають на самостійну роботу. Таким чином, 54 години аудиторіях занять щосеместра, з яких дві години відносяться на залік. Модульно-рейтингова система передбачає пропорційний розподіл матеріалу між годинами. Виносимо два практичних заняття на нульовий та контрольний тест на початку та в кінці семестру. Залишається 48 годин на практичні заняття, що й передбачено навчальним планом. Відповідно ці 48 годин розподіляються на чотири блоки, по 12 годин на кожен. Таким чином виходить по 6 занять на кожен блок (модуль). Модульно-рейтингова система передбачає поточний та рубіжний контроль, який реалізується за допомогою контрольних занять у кінці кожного блоку. Таким чином, кожен з модулів складається з 5 занять для вивчення програмового матеріалу і одного контрольного заняття. Контрольне заняття передбачає перевірку рівня усіх знань, умінь та навичок, отриманих протягом цього модуля та закріплення знань, умінь та навичок, отриманих на попередніх блоках.

Кожне заняття також має чітко виражену структуру. Воно складається з відповідних підпунктів, до яких входить перевірка виконання домашнього завдання, тема з граматики, фонетики, лексики та словотвору, а також комунікативна тема.

Така система вимагає відповідного рівня оцінювання. Зрозуміло, що використання звичайної п'ятибальної шкали оцінювання перестає бути актуальним у такому випадку. Це пояснюється, по-перше, вузьким діапазоном диференціюючих оцінок. По-друге, модульно-рейтингова система оцінювання та навчання основною задачею ставить перед собою підвищення рівня знань студентів, а мотиваційний рівень п'ятибальної шкали недостатній. З'являється потреба більш стрункої системи з яскравіше вираженою диферецією, якою і є запропонована система оцінювання.

Система виглядає так:

- «5»-200-180 балів
- «4»-179-160 балів
- «3»-159 -140 балів
- «2» – 139 – менше балів

Підсумковий контроль проводиться за такою ж схемою. Критерії підсумкового контролю наступні:

- «5»-400-360 балів
- «4»-359-320 балів
- «3»- 319-280 балів
- «2»- 279-0 балів.

В процесі запровадження модульно-рейтингової системи оцінювання та навчання відбувається постійний контроль знань студентів.

«Контроль є механізмом виявлення та оцінки результатів дії. Навчання без оцінок не може привести до високої якості і часто взагалі позбавлене будь-якого логічного змісту. Процес отримання знань не є незалежним, а тому для його втілення потрібна і енергія, і робота. Якщо навчальну діяльність не стимулювати, то процес зупиниться» [7, с. 43].

Викладання іноземної мови вимагає максимально чіткої послідовності та наступності. Для використання управління процесом навчання в модулі передбачено дві системи контролю постійний та кінцевий. В модульно-рейтинговій системі віддається перевага системі постійного контролю, яка дозволяє проводити оцінку і самооцінку рівня засвоєння матеріалу навчальної програми всередині модуля. Кінцевий контроль використовується після закінчення вивчення модуля як вихідний контроль. Його цілком можна віднести до загального контролю, згідно класифікації, що проводиться в письмовій формі тривалістю в 4 академічних години і включає різноманітні завдання з усіх структурних одиниць модуля чи тестову роботу з обмеженою кількістю завдань. Переноси строків написання цієї роботи не допускаються, так само, як і не допускається корегування рейтингу в період вивчення модуля. Рейтинг є саморозвиваючою системою, що гарантує неперервне підвищення якості освіти. Таким чином, модульно-рейтингова система навчання висуває певні вимоги до розробки критеріїв оцінювання знань, умінь і навичок студентів на кожному рівні навчання, орієнтуючи їх у складній системі організації навчально-виховного процесу і стимулюючи професійний розвиток.

Література:

1. Якименко Ю. Кредитно-модульна система як важлива складова інтеграції вищої школи України до загальноєвропейського освітнього процесу / Ю. Якименко // Вища школа. – 2010. – № 1. – С. 49-53. Верещук М. тестовий контроль та рейтингова оцінка знань студентів (Методичні рекомендації) – Харків : ХДАМГ, 2010 – 43с.
2. Рудавський Ю. Реалії та проблеми інтеграції вищої школи України в європейський освітній та науковий простір / Ю. Рудавський // Вища школа. – 2011. – № 1. – С. 44-48.
3. Впровадження кредитно-модульної системи в інституті інженерної механіки і транспорту національного університету «Львівська політехніка» // Вища школа. – 2011. – № 1. – С. 54-62.
4. Ерохин А. О создании систем тестирования знаний с адаптацией на испытуемого / А. Ерохин, А. Кальченко, Т. Патрах, А. Струкова // Новый коллегіум. – 2010. – № 3-4. – С. 57-61.
5. Лозинський О. Концептуальні засади кредитно-модульної системи організації навчального процесу та особливості формування навчальної підготовки фахівця / О. Лозинський // Вища школа. – 2010. – № 1. – С. 42-44.
6. Горбунова Л. Морфология рейтинга в контексте качества образования / Л. Горбунова // Инновации в образовании. – 2003. – № 6. – С. 20-29.
7. Берещук М. Науково-методичні основи визначення рейтингу та вдосконалення системи підвищення якості освіти / М. Берещук, Г. Стадник, В. Нечос. – Вища школа. – 2009. – № 4-5. – С. 31-42.
8. Головок М. В. Особливості організації та вдосконалення системи навчання в умовах Болонського процесу / М. В. Головок, С. Г. Головок // Проблеми освіти. – 2006. – № 43. – С. 7-11.
9. Державна Національна програма «Освіта». Україна XXI століття. – К. : Райдуга, 1994. – С. 61.
10. Ніколаєнко Ст. Рейтингові системи – складові національного моніторингу якості вищої освіти // Вища школа. – 2009. – № 3. – С. 11.
11. Поляков М. Болонський процес: зближення, а не уніфікація / М. Поляков // Вища освіта. – 2012. – № 2. – С. 47-50.
12. Скар О. Модернізація форм і методів навчання студентів у контексті кредитно-модульної системи / О. Скар // Вища школа. – 2012. – № 3. – С. 33-43.